

Mirko Filipović*Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju,**Univerzitet u Beogradu*

mirko04@sbb.rs

Sonja Žakula*Etnografski institut SANU, Beograd*

zakula.sonja@gmail.com

Društveni obrasci prirodnih katastrofa: slučaj Katrina*

Apstrakt: U javnom mnjenju i imaginaciji, prirodne nesreće i katastrofe unesrećuju sve podjednako. Međutim, one se ne dešavaju u istorijskom, političkom, ekonomskom, socijalnom vakuumu. U svakoj fazi i aspektu – uzroci, ranjivost, spremnost, posledice, odgovor, rekonstrukcija, konture nesreće i plaćena cena, u manjoj ili većoj meri društveno su uslovljeni. Prirodne katastrofe, zapravo, odražavaju i pojačavaju reljefnost postojećih nejednakosti i njihove efekte. To je bio slučaj i s uraganom Katrina. Crni, siromašni, stari... ostali su u potopljenom Nju Orleansu zato što je njihova ekonomska i društvena ekskluzija smanjila njihovu mogućnost da pobegnu od nesreće (kao, uostalom i njihovu mogućnost da pobegnu od siromaštva). Da je Katrina bila samo puki akcident koji se tiče geografije i ekologije, moglo se mirno čekati na razrešenje njenih posledica. No kako nejednakosti koje je ona učinila jasno vidljivim imaju duboke društveno-istorijske korene, bilo je iluzorno očekivati da bi one mogle biti sanirane ponuđenim javnim politikama. Zato Katrina ostaje snažan podsetnik za one koji se zalažu za izgradnju pravednog društva i pune demokratije.

Ključne reči: katastrofa, siromaštvo, klasa, rasa, birokratija, kriminal, rekonstrukcija, ekološka nejednakost

Američko otkrivanje unutrašnjeg „Trećeg sveta”

„Kao u zemljama trećeg sveta”, bio je komentar koji je s iznenađenjem i nevericom, na ovaj ili onaj način, često ponavljan u danima koji su usledili posle tog 29. avgusta 2005. godine, kada se uragan nazvan Katrina obrušio na

* Tekst je proizvod rada na projektima: „Unapređivanje kvaliteta i dostupnosti obrazovanja u procesima modernizacije Srbije” (br. 47008) i „Kulturno nasleđe i identitet” (br. 177026) kojefinansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Luzizijanu.¹ Do tada, termin „treći svet” korišćen je za označavanje ne-evropskih zemalja, onih Afrike, Azije i Latinske Amerike, čije je stanovništvo siromašno i neobrazovano i ima boju kože drugačiju od bele. Pojam „treći svet” nikako se nije uklapao u najšire rasprostranjen način razmišljanja prema kojem je „Amerika” povezivana sa srednjom klasom, industrijskim ili postindustrijskim prosperitetom i političkom, vojnom i ekonomskom moći. Upravo zato, njegova pojava u jednom delu Sjedinjenih Američkih Država izazvala je šok i nevericu.

Poplavljeni Nju Orleans, inače grad sa najvećim nivoom nejednakosti u SAD, stvarno jeste izgledao kao „treći svet”. Bez elementarnih uslova za život i osnovnih potreština, ljudi su bili sabijeni u prihvatne centre Superdom (Superdome) i Konvenšn centar (Convention Center) ili su čekali pomoć na krovovima svojih kuća. Upadljiva je bila boja njihove kože – među njima gotovo da nije bilo belaca.

Prema podacima Popisnog biroa iz 2000. godine², stanovništvo zone samog grada Nju Orleans sačinjavalo je 484.668 ljudi. Ispod linije siromaštva živelo je 27,9% stanovništva, ili nešto više od 135.200 ljudi. Dalje, svega 74,7% stanovnika imalo je diplomu srednje škole (high school graduates), a 27,3% nije posedovalo automobil. Takođe, Nju Orleans je bio grad sa iznadprosečnim postotkom osoba s invaliditetom (u starosnoj dobi od 5–20 godina 10,3%, u dobi od 21–64 godine 23,6% i 50,1% među starijima od 65 godina). Najzad, 77,4% žitelja Nju Orleansa bilo je rođeno u Luzizijani i tu provelo najveći deo svog života (što je takođe iznad proseka za američke velike gradove), a 67,3% ukupne populacije bilo je afroameričkog porekla. Belci i ostali sačinjavali su, dakle, oko trećine ili 32,7% stanovništva. Međutim, premda u uobičajenim okolnostima sveprisutno, u poplavljenom Nju Orleansu belo stanovništvo gotovo da nije moglo da se vidi. Šta se dogodilo s njim? Odgovor na to pitanje nije bilo teško dati – to stanovništvo (uglavnom pripadnici više i srednje klase), otišlo je iz grada kako bi se zaštitilo od uragana. U Nju Orleansu je ostalo gotovo isključivo siromašno i crno stanovništvo, ono zbog kojeg je fraza „treći svet” i upotrebljena. S druge strane, šire administrativno područje Nju Orleansa imalo je približno 1,3 miliona stanovnika, a osim zone samog grada, sačinjavale su ga i brojne ređe naseljene oblasti, predgrađa (suburbia). Prema proceni popisnog

¹ Formiranje uragana trajalo je šest dana: 23. avgusta iznad Bahama se formira tropska depresija; 24. avgusta tropska depresija se pretvara u tropsku oluju Katrina; 25. avgusta Katrina postaje uragan, obrušava se na Floridu, ali gubi na snazi i ponovo se pretvara u tropsku oluju; 26. avgusta oluja prelazi u Meksički zaliv, gde ubrzano jača i opet postaje uragan; 27. avgusta uragan dobija status uragana treće kategorije; 28. avgusta Katrina postaje uragan pete kategorije ali počinje da slabi; 29. avgusta obrušava se na Luzizijanu. U dva sata posle podne pucaju brane koje Nju Orleans štite od poplava. Voda nadire u grad. Za kratko vreme, poplavljeno je 80 odsto Nju Orleansa.

² Izvor: www.us.census.gov/2001

biroa iz 2003. godine, u Džefersonu, jednom od predgrađa Nju Orleansa, živelo je 452.459 ljudi, od kojih su više od dve trećine (69,8%) bili belci, a 13,7% tog stanovništva živelo je ispod linije siromaštva. Prema istoj proceni, u predgrađu Sen Tamani, živelo je 207.743 stanovnika od kojih su čak 87% bili belci. Ispod linije siromaštva, u Sen Tamaniju je živelo 9,7% ukupnog stanovništva. Imućnu i belu populaciju Džefersona i Sen Tamanija činilo je dakle, manje ili više, oko pola miliona ljudi.³ Resursi koje su posedovali njima su omogućili da se na vreme evakušu.

Udar uragana doveo je, dakle, u fokus ljude koji su pod uobičajenim okolnostima bili izvan njega – „one koji nemaju” i zbog kojih je fraza „treći svet” i upotrebljena. Kako su neki rekli – bilo je to kao iznenadni dolazak dalekih, dugo ignorisanih rođaka koji pitaju zašto večera nije postavljena i za njih.

I dok su zbog događaja koji su usledili jedni okrivljavali državu što nije reagovala dovoljno brzo, drugi su krivili žrtve što se nisu evakuisale na vreme. Čak je i retorika zvaničnika svaljivala krivicu na žrtve koje, bez vlastitih sredstava i u odsustvu organizovane javne procedure evakuacije, *nisu mogle da se spasu*. Poruka je bila jasna: ako ne možeš da pobegneš iz grada sam si kriv. Oni koji su pobjegli su odgovorni građani vredni poštovanja – ti nisi.⁴ U toj retorici, kao retko gde, zapravo se otkrivala darvinistička, individualistička i anti-socijalna ideologija vladajućeg neokonzervativnog pogleda na svet. Jer, postupanje ljudi i strategije koje su primenjivali da bi preživeli oluju i potonju poplavu (kao i kasnije, da bi rekonstruisali i nastavili svoje živote), bili su zapravo odraz dugotrajnih rasepa u društvenoj strukturi koje je Katrina samo razgoltila, pokazujući usput i koliko daleko zapravo mogu da idu posledice siromaštva.

Socijalne konture patnje

Nejednakosti u prihodima i obrazovanju, rezidencijalna segregacija i diskriminacija, ne samo da oblikuju opštu socijalnu stratifikaciju, nego stratifikuju i društvene mreže pojedinaca – porodične grupe, grupe prijatelja i poznanika

³ Ovakva fizička razdvojenost populacije prvenstveno na klasnim, ali i rasnim osnovama karakteristična je za sve metropolitanske oblasti u SAD. Zahvaljujući tome i Nju Orleans je, uprkos široko rasprostranjenom uverenju da je zbog svoje francuske i španske istorije jedinstven, a time i drugačiji od ostatka zemlje, zapravo bio tipično američki grad: nesrazmerno veliki deo afroameričke populacije živeo je u siromaštvu, s tim što je stopa siromaštva u Lujzijani (19,6%) bila viša nego u drugim delovima zemlje, a u Nju Orleansu još viša.

⁴ O dve teorijske paradigme koje su u igri u objašnjenju siromaštva, one koja smatra da su pojedinci sami odgovorni za svoje siromaštvo, i druge koja tvrdi da siromaštvo produkuje i reprodukuje strukturalne sile u društvu, vid. Gidens 2003. Besmislenost okrivljavanja žrtava ubedljivo je pokazao Ryan 1976.

kojima se mogu obratiti za pomoć u kriznim situacijama.⁵ Naprosto, socijalne karakteristike se „prevode” u različite strategije suočavanja s krizom, koje su i same nejednake i pružaju vrlo neujednačene šanse, budući da su resursi otelovljeni u njima takođe socijalno stratifikovani.⁶

Prema prvim procenama, Katrina je bila odgovorna za smrt 1.836 ljudi, dok se oko 150 ljudi mesec dana nakon događaja videlo kao nestalo. Gotovo polovina umrlih bila je starija od 75 godina. Ako je mortalitet adekvatan indikator razmera nesreće, onda je Katrina bez presedana u neuspešnosti da se zaštite ili evakušu upravo stari ljudi.

U ukupnoj populaciji Nju Orleansa, 11,7% stanovnika bilo je starije od 65 godina (od toga je 7.400 bilo starije od 85 godina). Većina starijeg stanovništva živela je u domaćinstvima. Izvan domaćinstava živelo je 17.600 ljudi. U bolnicama je bilo 1.800, u domovima za stare 2.500 ljudi, dok su ostali bili smešteni u institucijama druge vrste. Stare je, dakle, trebalo evakuisati iz njihovih sopstvenih domova, iz staračkih domova, iz bolnica i drugih institucija u kojima su bili smešteni.⁷ Preciznija saznanja, međutim, postoje samo o onima koji su u vreme nesreće bili u staračkim domovima. Luksuzniji domovi, s imućnim štićenicima, angažovali su helikoptere za njihovu evakuaciju. Drugi, sa manje sredstava i si-

⁵ O ulozi društvenih mreža u alokaciji resursa u sirotinjskim delovima gradova i njihovom značaju u svim fazama vanrednih situacija, od pripreme za evakuaciju, do povratka i oporavka videti: Hurlbert J. S., Beggs J. J. i Haines V. A. 2000. O teškoćama koje proističu iz socijalne izolacije gradske sirotinje i izolacije od „mainstream” pojedinaca i institucija vidi: Wilson 1987.

⁶ I istraživanja migracija radne snage pokazuju da migranti takođe retko potiču iz najsiromašnijih slojeva, jer oni naprosto nemaju dovoljno resursa za migraciju niti socijalne mreže koje bi im pomogle u tom poduhvatu. Vidi: Massey 1999. Iako, nasuprot dobrovoljnim migracijama, u prinudnim svi odlaze, isti principi su delovali i u Nju Orleansu. Oni bez socijalnih mreža izvan grada bili su među poslednjima koji se evakušu, i najviše zavisni od gradskih, državnih i federalnih vlasti u pogledu obezbeđivanja prevoza, skloništa, hrane, odeće i medicinske nege.

⁷ Starosna dob relevantna je najpre zato što se stariji sporije kreću i skloniji su proceni da je za njih dugo i stresno putovanje povezano s evakuacijom rizično, uz veliku vrućinu, opasnost od dehidracije i nedostatka lekova i lekara. Dalje, starost je relevantna zbog životnog iskustva i biografije. Ljudi koji dugo žive u određenom području naviknuti su na lokalne klimatske cikluse, naučili su da s njima žive („odrasli su s uraganima”). Takođe, verovatno su i više vezani za svoj dom, susedstvo, pa i kućne ljubimce i manje sposobni od mlađih da brzo presele ono što im je vredno i važno. Sve ovo, i činjenica da je najveća stopa smrtnosti starih ljudi bila među pacijentima bolnica i štićenicima staračkih domova baca posebno svetlo i na koncept „specijalnih potreba” kao mač sa dve oštrice: posebne politike i stavovi vezani za „stare” i njihove „specijalne potrebe”, premda generalno korisne, mogu imati i suprotan efekat – negiranje nekih potreba, „monopol” nad znanjem o tome šta je za njih dobro isl.

romašnjim stanarima, uglavnom su čekali pomoć države. Od ukupno 60 starijih domova, 21 je evakuisao svoje štitenike pre udara Katrine. Većina domova se nije odlučila za ranu evakuaciju, uglavnom procenjujući da je mnogi štitenici ne bi preživeli, i zato što nisu bili dobro pripremljeni. Kritični momenti plana za evakuaciju bili su prevoz i nalaženje skloništa. Mnogi domovi imali su ugovore s istim kompanijama, pa se dugo čekalo na autobuse, a „posebna skloništa za stare i ljude sa posebnim medicinskim potrebama”, kakvih je u državi Lujzijani bilo samo dva, bila su udaljena više od 200 milja od Nju Orleansa.⁸

No, posledice Katrine oličene u izgubljenim životima, milijardama dolara uništene imovine, devastiranoj lokalnoj privredi itd, bile su jedan deo priče. Na drugoj strani, slike obogaljene Amerike, koja nije u stanju ili ne želi da se pobrine za svoje građane, koja se poredi s „Trećim svetom” i prima pomoć od stotina drugih zemalja, kod mnogih su potvrdile ideju, već nastalu zbog debakla u Iraku, o opadanju supersile. Necenzurisane, sirove TV slike ljudskih tela koja plutaju poplavljenim ulicama grada, besa preživelih, šokirale su sve. Očajni begunci, većinom Afroamerikanci, govorili su da su ostavljeni da umru; molili su za bilo kakvu pomoć. Kada je stigla Nacionalna garda, bilo je jasno da je njoj naređeno da vojnički čuva grad i štiti imovinu a ne da pomaže očajnicima. Ljutiti građani, beznadno tražeći neki prevoz za izlazak iz grada, bili su s uperenim oružjem sprečavani da iz njega peške izađu. Na isti način sprečavani su i njihovi pokušaji da se organizuju i sami nađu vodu i hranu.

Pa ipak, najveće iznenađenje u vezi s Katrinom bilo je to što je toliko mnogo ljudi ostalo iznenađeno prizorima iz poplavljenog grada. Oni su, dakle, samo ukazivali na realnost koju je bilo moguće izmeniti ili potpunim poništavanjem postojećih društvenih nejednakosti ili barem njihovim svođenjem na prihvatljiv nivo.⁹

„Loši momci”

Frazu „treći svet” su inače obilato koristili mediji, naročito elektronski, koji su Katrini, kao prvorazrednom događaju, poklonili dužnu pažnju. Pojedine televizijske kuće imale su svakodnevno dvadesetčetvoročasovno izveštavanje pa su

⁸ Bolnice su bile izuzete iz naredbe o evakuaciji, ali su morale biti snabdevene svim što je neophodno za 2–3 dana tokom nesreće. Mnogi su, procenjujući da je to bezbednije za njih, ušli s ulica u bolnice, pa se tako u Memorial Medical Center, bolnici sa 339 ležajeva, našlo zarobljeno 2000 ljudi. Kada je, usled kvara na pomoćnim generatorima, i tu nestalo struje, bila je neophodna evakuacija koja nije bila planirana nijednim scenarijem. Medicinsko osoblje tako se suočilo pitanjem da li uopšte pokušavati evakuaciju kritično bolesnih pacijenata koji je (verovatno) ne bi preživeli, ili izvršiti eutanaziju. Vid. Bytheway B., www.understandingkatrina.ssrc.org

⁹ Dominguez 2006, <http://understandingkatrina.ssrc.org>, pristupljeno 17.03.2008.

otuda upravo one i odredile okvir za tumačenje i razumevanje uragana Katrina – i kada je reč o najširem auditorijumu, ali i o donosiocima odluka. U početku, proverenih i tačnih informacija bilo je veoma malo. Preostali prostor popunjavao je predviđanjima onoga što će uslediti. Kada su televizijske ekipe izašle na teren, do gledalaca su doprli prizori razaranja koje je, zbog pucanja brana, bilo najveće u samom gradu Nju Orleans. Tako se on i našao u fokusu medija dok su ostali pogođeni delovi Lujzijane i Misisipija pali u drugi plan. Međutim, zbog haosa koji je vladao u Nju Orleansu, priče koje su reporteri slali bile su ne-proverene, preuveličane, zasnovane na glasinama i uobičajenim kulturološkim pretpostavkama.

Na samom početku u izveštajima se iskristalisalo pet tema: materijalna šteta, smrt, pomoć stradalima, odgovorna lica i loši momci. Prikazivanje materijalne štete nije bilo težak zadatak. Pronalaženje mrtvih ili informacija o smrtima bilo je važno, ali i problematično od samog početka. Gradonačelnik Nju Orleansa je govorio o 10.000 mrtvih dok je Federalna agencija za upravljanje vanrednim situacijama (Federal Emergency Management Agency – FEMA) naručila 25.000 vreća za tela. Međutim, 15. oktobra je objavljeno da je u Lujzijani uragan Katrina odneo 972 života. U danima koji su usledili po udaru uragana, reporteri su pokušali da doznaju od žrtava da li su dobili bilo kakvu pomoć. Često su im direktno postavljali pitanje – da li im je stigla pomoć od FEMA-e – stvarajući tako u najširoj javnosti (ali i među žrtvama) utisak da je federalna pomoć dostupna u svakom trenutku i da je samo treba zatražiti. Ali i uvećavajući konfuziju koja je već bila stvorena očiglednom sporošću federalnih vlasti u pružanju pomoći ugroženima.¹⁰ Pronalaženje odgovornih lica pokazalo se, međutim, kao veći problem jer su predstavnici državnih vlasti Lujzijane i predstavnici federalnih vlasti prebacivali odgovornost jedni na druge. Pošto je FEMA sastavni deo Sekretarijata za bezbednost zemlje (DHS – Department of Homeland Security) u kome je strog komandni sistem norma, reporteri su pretpostavili da mora biti da postoji neki „vrhovni komandant” koji izdaje naređenja sa svog komandnog mesta. Ali, potraga za takvim komandantom, koji bi ujedno bio i vrhovno odgovorno lice, pokazala se uzaludnom.

Nasuprot tome, potraga za lošim momcima bila je uspešna – nije bilo nikakve sumnje ko su oni. Priče o pljačkama, silovanjima i ubistvima savršeno su se uklapale u činjenicu da su u gradu ostale zarobljene mase siromašnih, uglavnom Afroamerikanaca. Te priče su ponavljane bez prestanka a potkrepljivali su ih i lokalni predstavnici vlasti. Prema njima, hrpe leševa bile su naslagane u Superdomu i u podrumu Konvešn Centra. Međutim, kada su predstavnici federalnih vlasti došli do Superdoma s ogromnom hladnjačom (da bi preuzeli dve stotine leševa koliko ih je po pričama tamo bilo), pripadnici Nacionalne garde

¹⁰ Utisak da su žrtve prepuštene same sebi naveo je mnoštvo volontera iz cele zemlje da dođu u uraganom pogođene oblasti.

Lujzijane predali su im šest tela. U četiri slučaja, uzrok smrti je bio prirodan, u jednom to je bilo samoubistvo, a u jednom predoziranje drogom. U okolini Superdoma pronađena su još četiri tela, iako su reporteri govorili o trideset do četrdeset leševa. U jednom slučaju, uzrok smrti bio je nasilan. Načelnik odeljenja za seksualne delikte rekao je da su on i njegovi ljudi i sâmi bili zarobljeni u Superdomu i da su ispitali sve slučajeve navodnog silovanja. Na kraju su izvršili samo dva hapšenja.¹¹ U sedmici po udaru uragana, u Nju Orleansu su izvršena četiri ubistva – što je bilo tipično za ovaj grad u kome se na godišnjem nivou događalo dve stotine ubistava. U istoj toj sedmici, mediji su izvestili da je organizovan privremeni zatvor za one koji su optuženi za ubistva, silovanja, krađe i druge načine terorisanja desetina hiljada ljudi koji su bili u stupici i čekali spas. Kapacitet te privremene ustanove bio je 750 osoba.

U svetlu mnogih potreba građana u tim danima, zašto je zatvor bio prva institucija koja je proradila posle razaranja grada? I zašto su mediji tokom prve nedelje tako pažljivo pratili krađe i nasilje? Da bi se odgovorilo na ova pitanja, ona se moraju situirati u kontekst (ne samo američke) kriminalizacije siromaštva.

„Kultura” krivične pravde u SAD stroža je, „tvrdja” nego u većini drugih savremenih društava. SAD imaju (proporcionalno ukupnoj populaciji) najveći broj zatvorenika na svetu. Oni čine trećinu svih svetskih zatvorenika (stanovništvo SAD predstavlja tek dvadesetinu svetskog stanovništva). Premda je tokom poslednje decenije 20. veka broj nasilnih krivičnih dela zapravo opadao, broj zatvorenika je svake godine rastao.¹² Trenutno je u SAD zatvoreno više od dva miliona ljudi, od kojih polovinu čine Afroamerikanci (kojih je 12.3% u ukupnoj populaciji zemlje). Približno 80% Afroamerikanaca koji se nalaze u zatvorima nije bilo u mogućnosti da plati advokata za odbranu u sudskom procesu. Preko 10% crnih muškaraca starih od 25 do 29 godina nalazi se u zatvoru (među belcima iste starosne grupe 1,2%). Osim što su nadproporcionalno „obojeni” i siromašni, zatvoreni su većinom iz urbanih sredina, i to sa krajnjeg Juga.¹³

Takođe, dok su negde do kraja prve polovine 20. veka zatvori zapošljavali psihijatre, nastavnike, lekare i socijalne radnike čiji je zadatak bio da pomognu rehabilitaciji pojedinca – shvaćenog kao deo „urušenog” društvenog sistema, danas su ti stručnjaci uglavnom zamenjeni čuvarima. Ta transformacija rehabilitacijskog modela u punitativni zapravo je bila uslovljena i omogućena načinom na koji je evoluirala moderna ekonomija, moćnim konzervativnim političkim

¹¹ Rodriguez and Dynes 2006, <http://understandingkatrina.ssrc.org>, pristupljeno 17.03.2008.

¹² Tokom devedesetih, na primer, medijske vesti o ubistvima su se učetvorostručile u odnosu na prethodnu deceniju, iako se u stvarnosti stopa ubistava smanjila za 33%. Vrlo slični obrasci moralne panike pojavili su se devedesetih godina u Francuskoj. O tome vidi Filipović 2009.

¹³ O tome: Kaufman 2006.

strategijama i javnošću koja se pokazala prijemčivom za konzervativne promene.¹⁴ Istovremeno kako su strah od kriminala i kontrola kriminala postajali važne političke teme¹⁵, država je odgovornost za politiku kontrole prepuštala privatnom sektoru, dok je sopstvenu snagu pokazivala kroz masovno zatvaranje. Takva „bifurkaciona kultura kontrole” išla je paralelno sa podsticanjem straha od kriminala i zahtevom da građani budno motre na svoju ličnu bezbednost i da podrže politike dugih zatvorskih kazni. Konačno, masovno zatvaranje i podrugojačenje (*othering*) prestupnika razorili su solidarnost i empatiju neophodne za kontrolu kriminala u svakom društvu (Garland 2001) i potpuno potisnuli ideju o društvenim uzrocima kriminala i nasilja. Tako su i u događajima u vezi s Katrinom javnosti servirane slike koje naglašavaju individualnu odgovornost i individualni „pad”. Iako su apokaliptične okolnosti mogle bilo koga da navedu na upotrebu nasilja, samo neki su bili javno satanizovani kao članovi bandi nasilnika ili neodgovorni građani. Jednostavno, pokazalo se nešto što društveni naučnici i advokati za siromašne odavno znaju: crni i beli građani različito se tretiraju na urbanom Jugu¹⁶; kriminalizacija siromaštva ima životno važne posledice.

Naličja „odgovornih lica”

No, vratimo se „odgovornim licima”, u prvom redu agenciji FEMA i pomoći koja se od nje očekivala. Danima posle udara uragana, prazni kamioni i hladnjače prolazili su pored ljudi zarobljenih u poplavljenom Nju Orleansu, koji nisu imali ni vodu ni hranu ni zaštitu od sunca. Reporteri su dolazili do njih ali ne i hrana, voda i lekovi. Crvenom krstu nije bilo dozvoljeno da deli pomoć jer bi njena distribucija ometala evakuaciju. Evakuacija vazduhom se odvijala zapanjujuće sporo, za šta je FEMA kao razlog navodila bezbednosne procedure

¹⁴ Kao reakcija na naglašavanje prava siromašnih 1960-ih i na ekonomsku recesiju 1970-ih, konzervativna politička agenda, naročito izražena u Niksonovom „Ratu protiv kriminala” i Reganovom „Ratu protiv droga” bila je prilika za dobijanje masovne podrške za politiku kažnjavanja i zatvaranja. L. Wacquant (2004) tvrdi da je država bila posebno motivisana za masovno zatvaranje Afroamerikanaca u tom periodu zato što su pobune tokom sedamdesetih pokazale da je sve nesposobnija da kontroliše urbana geta.

¹⁵ Nastanak „bezbednosnog ludila”, koje je podrazumevalo procese „dramatizacije”, „kriminalizacije”, „dehumanizacije”, „disciplinovanja” i „desocijalizacije” izvanredno je opisao Mucchielli 2008.

¹⁶ Ilustracije radi, odmah nakon udara Katrine, Yahoo i drugi web sajtovi objavljivali su stotine fotografija ljudi kako se bore za život u uništenom gradu. Jedan gledalac je uočio i onda postavio dve fotografije na istu stranicu. Prva je prikazivala mladog afroamerikanca koji kroz vodu duboku do grudi nosi hranu i pakovanje vode. Ispod je pisalo „looting the grocery store”. Na drugoj fotografiji bio je belički par koji je takođe nosio hranu i vodu, a ispod je pisalo da su „upravo našli hleb i vodu u lokalnoj radnji”.

usvojene posle 11. septembra prema kojima je bilo neophodno sprovesti (dugo-trajan) postupak za angažovanje više od 50 federalnih maršala vazduhoplovstva koji će upravljati letelicama. Evakuaciju vazduhom dodatno je usporavala nestašica struje; detektori metala nisu funkcionisali tako da su iscrpljeni i očajni ljudi pretresani ručno. Njihova jedina hrana bila je ona u konzervama, a te konzerve su im oduzimate pod sumnjom da bi u njima mogao biti eksploziv. Lekari volonteri su sve to samo posmatrali – nije im bilo dozvoljeno da delaju jer nisu imali licencu za rad u Lujzijani. Telefaksi nisu funkcionisali a bez odgovarajućih formulara poslatih pomoću njih, FEMA nije slala pomoć za kojom su lokalni zvaničnici vapili.¹⁷

Za razumevanje neuspeha i ogromnih propusta ove agencije u odgovoru na udar uragana Katrina dovoljno je podsetiti na zaokret u definisanju njenih osnovnih ciljeva do kojeg je došlo od 1979. godine, kada je osnovana, do momenta kada je bila suočena s posledicama Katrine. U vreme osnivanja primarni cilj FEMA-e bilo je, naime, pružanje pomoći u vanrednim situacijama izazvanim elementarnim nepogodama, zajedno s prevencijom i ublažavanjem rizika, a sekundarni saniranje posledica eventualnog nuklearnog napada i, krajnje uopšteno, razvoj sistema nacionalne bezbednosti (za šta su bile zadužene i druge agencije). Kasnije je, u zavisnosti od toga koji je predsednik bio na čelu SAD, odnosno koja je administracija upravljala zemljom, primarni cilj sve više potiskivan, da bi u vreme mandata Džordža Buša mlađeg u fokus definitivno došli kontraterorizam i privatizacija reagovanja na prirodne katastrofe.¹⁸ Uprkos upozorenjima da će to ugroziti njenu sposobnost da odgovori na elementarne nepogode, agencija je inkorporirana u novoosnovano ministarstvo unutrašnje bezbednosti (DHS), pa je strukturalna slabost koju je tako jasno demonstrirala u slučaju Katrine na kraju izazvala sumnje i u čitav koncept *homeland security* i pobudila bojazan da država zapravo nije spremna ni za terorističke napade.¹⁹

¹⁷ O svemu ovome vidi: Perrow 2006. <http://understandingkatrina.ssrc.org> pristupljeno 17.03.2008.

¹⁸ Na čelo FEMA-e postavljen je Majkl Braun koji se za privatizaciju založio rečima: „Jasno je da posao vlade nije da pruža usluge već da se postara da usluge budu pružene”, i koji je, tri dana nakon što je Katrina izazvala poplave u Nju Orleansu, pred TV kamerama izjavio da je upravo saznao za ljude zarobljene u Konvenšn Centru. Posle neuspele dostave leda Nju Orleansu (4.000 kamiona razvozilo je 91.000 tona leda namenjenog održavanju hrane i lekova kao i rashlađivanju od vreline iscrpljenih ljudi, što je poreske obveznike koštalo više od 100 miliona dolara), odgovarajući na pitanja članova Predstavničkog doma o tome, rekao je: „Ne mislim da je federalna vlada zadužena za obezbeđivanje leda koji će meso za hamburgere u mom frižideru održati svežim”. (C. Perrow, isto)

¹⁹ U nameri da uveri građane da je država spremna za različite potencijalne terorističke napade i da i oni, kao pojedinci, treba da se pripreme za njih, DHS je pokrenuo i veliku kampanju (web site, TV spotovi, plakati, flajeri) zasnovanu na ideji

Dakle, preusmeravanje poslova vezanih za odgovor na prirodne katastrofe na privatne kompanije i fokusiranje državne pažnje i novca na borbu protiv terorizma, zamena stručnog i iskusnog kadra politički podobnim a nekompetentnim činovnicima (u vreme Bušove administracije, broj politički postavljenih činovnika u vladinim agencijama uvećan je za 15%), te inkorporacija u ministarstvo unutrašnje bezbednosti, karakteristični za FEMA-u u vreme Bušove administracije, bili su ključni za njen neuspeh u odgovoru na udar Katrine. Uvećanje broja politički postavljenih činovnika je, naime, dovelo do slepog poštovanja i mehaničke primene pravila (da bi se zaštitili položaj i karijera) – čak i u situacijama u kojima su ta pravila bila neprimenljiva, dok je inkorporacijom u ministarstvo unutrašnje bezbednosti agenciji nametnut potpuno drugačiji model komandovanja i kontrole – od vrha naniže. Time su zanemarena upozorenja eksperata da je u organizacijama kakva je FEMA neophodno maksimalizovati moć i ovlašćenja osoblja na najnižem nivou jer se time maksimalizuje i njegova sposobnost da se snalazi i bude fleksibilno i inovativno, a ujedno i minimalizuje mogućnost da se ono okrene rutini i davanju krutih birokratskih odgovora.

Osnovna sociološka istina je da birokratsko sleđenje pravila stvara rutinu koja ometa adaptaciju na promenu. Ali sociolozi su ustanovili i da, odgovarajući na elemente konteksta, akteri umeju i da zaobilaze pravila – što čini da birokratija postaje gipkija, popustljivija (i manje predvidljiva)²⁰. Dakle, birokratski akteri mogu da se ponašaju i kao „obični drugi” kada treba da se reši neki problem. U datom kontekstu to oslobađa njihovu sposobnost za inovaciju i omogućava im da nalaze načine da reaguju, ponekad stvarajući nova, delotvornija pravila. U stvari, da bi izbegli da budu ono što je Harold Garfinkel nazvao „judgmental dopes”, oni *moraju* da koriste takvu diskreciju jer bi inače striktno sleđenje pravila odražavalo nekompetentnost ili čak ludost (nerazumnost). Drugim rečima, *i* čitava lista pravila ali *i* sposobnost da se ona ne slede slepo, odnosno, da se elaboriraju, inoviraju, usavršavaju na ad hoc bazi, čine društvo mogućim (Garfinkel 1967).

da je osnovna odbrambena jedinica američkog društva nuklearna porodica, koja treba da ima vlastiti plan za slučaj hitne evakuacije. Članovi porodice tako poziraju zajedno pred kamerama i čitaju liste instrukcija. Na očevoj listi piše: „Napuni rezervoar, odvezi se kući, spakuj u minivan stvari neophodne za hitne slučajeve...” Na listama koje čitaju deca piše: „Čekaj u školi da mama dođe po tebe...”, a pas-kućni ljubimac čita: „zgrabi svoju igračkicu i uskoči pozadi u auto”. Dakle, porodica kakvu vlada zamišlja je srednjoklasna porodica iz predgrađa sa dvoje dece i psom, koja poseduje minivan i koja je daleko od onih očajnika zarobljenih na krovovima na prvim danima nakon Katrine, cinično označenih kao „oni koji su izabrali da se ne evakušu”. Štaviše, ta fiktivna DHS porodica nije reprezentativna ni za one koji bi verovatno bili najviše na udaru u nekom terorističkom napadu, budući da je on verovatniji u gusto naseljenim velikim gradovima, gde se većina prevozi metroom i autobusima i ne živi u nuklearnim (niti bilo kakvim) porodicama. Videti: www.ready.gov pristupljeno 17.08.2016.

²⁰ O različitim teorijama organizacije i birokratije videti: Gidens 2003, pogl. 12.

Dakle, kao i druge oblasti organizovane aktivnosti, i vanredne situacije uključuju veberijanske protokole i odgovarajuće rutine (kada se zove hitna pomoć, vatrogasci itd), ali se i tu oni koji odgovaraju na pozive, adaptiraju. U slučaju Katrine, videli smo, međutim, da su se nadležni funkcioneri, slepo sledeći pravila, sveli na veberijanske idealno-tipske birokrate. Federalna vlast žalila se da lokalne vlasti nisu postavile jasne i precizne zahteve – što je stvar na kojoj *kompetentne birokrate* ne bi insistirale u trenutku kada se potražilac pomoći „davi”. Za njih Katrina ne bi bila prepreka: nešto se *mora* učiniti, očigledna patnja se *mora* zaustaviti i nikakav protokol tome ne sme da prepreči put. Sve što inhibira empatiju za žrtve ili slabi pretpostavku da i drugi dele tu empatiju potkopava verovatnoću efikasnog spasavanja.

Institucionalizovano neznanje

Razmišljajući o radioaktivnom oblaku koji se iz Černobila širio preko Zapadne Nemačke, sociolog Ulrich Bek (Ulrich Beck)²¹ zaključio je da je „siromaštvo hijerarhično, a smog demokratičan”, što je trebalo da znači da bogati više ne mogu da kupe sigurnost od novih, nevidljivih opasnosti. Brojni autori odgovorili su na ovo tvrdnjom da uporno opstajuće nejednakosti u mnogim delovima sveta nesrazmerno koncentrišu zagađenje i rizike po zdravlje u siromašnim zemljama i u siromašnim regionima bogatih zemalja.

U vezi s Katrinom, oba gledišta su u igri. Uragan je „izložio pogledu” duboke rasne i klasne podele koje su strukturisale operacije evakuacije i spasavanja ugroženih, a pucanje brane je uzrokovalo destrukciju i bogatih i siromašnih gradskih četvrti, uvećavajući rizike po zdravlje svih. No, čak i ako potapanje grada nije bilo moguće predvideti, razmere potencijalne devastacije mogle su se naslutiti. Broj ljudi koji će, bez obzira na naredbu o evakuaciji, ostati u ugroženim područjima, zapravo je bio poznat: na primer, oni koji nemaju automobile (oko 120.000 ljudi, 38.000 domaćinstava). A znale su se, manje ili više, i karakteristike onih koji će ostati da se bore s uraganom („hurricane riders”): siromašni, masovno crnci, nepoverljivi prema policiji i političkom establišmentu, oni „bez izlaza”. Naime, godinu dana ranije, u junu 2004. organizovana je simulacija, nazvana Uragan Pam. Čitav projekat počivao je na pretpostavci da je vrlo mala verovatnoća da se dogodi uragan jači od kategorije 3, pa tako pucanje brana i poplave nisu bili predviđeni. Ali, pokazalo se da i „najgori scenario uvek može da bude još gori” i da je problem u tome što se takvi projekti rade za „verovatni”, a ne za „najgori mogući scenario”. Odnosno, da bi uobičajeni, *probabilistički* način razmišljanja o rizicima, koji se danas izjednačava sa samom racionalnošću, morao biti zamenjen *posibilističkim* razmišljanjem, koje uzima

²¹ Videti Bek 2011, takođe Gidens 1998.

u obzir i potencijalne posledice *iznad* verovatnoće za neki događaj. Dakle, ne zadovoljava se procenom da je mala verovatnoća da se reaktor u nuklearnoj elektrani istopi, nego se pita – šta biva ako se to ipak desi.²²

Takođe, budući da su u trenutku velike neizvesnosti o razmerama zagađenja životne sredine, recimo, posle poplave, ljudi „gladni znanja” o proizvedenim rizicima po zdravlje (premda se mnogi zadovoljavaju tehničkim izveštajima i rečnikom analitičara i eksperata) treba se podsetiti da je i samo znanje o zagađenju i rizicima po sebi zapravo društveni proces. Ono se, naime, *društveno* proizvodi, potvrđuje, interpretira, organizuje, primenjuje... Stoga valja posebno obratiti pažnju na ono šta se ne zna, ili se neće, ne želi ili ne može (sa)znati. Dakle, potrebno je razumeti i uzroke i posledice neznanja.²³

Pretpostavka je da državne institucije za zaštitu okoline služe ne samo obuhvatnom razumevanju rizika po okolinu, nego isto toliko i tome da „kontrolišu javnu percepciju” i tzv. „business confidence”. U najmanju ruku njihovi testovi otkrivaju samo ono za šta su dizajnirani: ne nalaze hemikalije za koje nisu programirani, ne detektuju količine manje od onih za koje su projektovani, uzorci uzeti pored obale ne otkrivaju zagađivače prisutne u dubljoj vodi isl. Otuda uobičajena (redukcionistička) testiranja uzoraka vode, vazduha i tla u laboratorijama, nedovoljno govore o stvarnom stanju dinamičkih eko sistema koji čine prirodnu okolinu. Fundamentalna razdvojenost između znanja o prirodi dobijenog testiranjem i same prirode biva reprodukovana u institucijama koje organizuju i legitimizuju to znanje na način da zapravo ne znamo šta se stvarno u prirodi događa. To je oblik institucionalnog neznanja.

Dakle, uprkos mišljenju da prirodne katastrofe unesrećuju sve podjednako, da ne diskriminišu ljude prema rasi, klasi, rodu – one nisu prirodne u svojim

²² Šire o tome: Clarke L., Worst Case Katrina, www.understandingkatrina.ssrc.org, pristupljeno 14.08.2015.

²³ U Nju Orleansu je tako u centru pažnje bilo prisustvo zagađivača u vodi koja je poplavila grad: biološki zagađivači (iz kanalizacije, pokvarenog mesa, kontejnera za đubre, bolničkog smeća, mrtvi ljudi i životinje, groblja...); zatim, teški metali (najviše olovo iz boja za farbanje kuća, zatim arsenik, bakar, merkur i cink); ulja, naftna goriva, gas (iz potopljenih vozila i čamaca, tankera pumpi, industrijskih postrojenja); hemijski zagađivači iz domaćinstava (boje, rastvarači, deterdženti, sredstva za čišćenje, đubrivo za bašte, pesticidi, herbicidi...) i industrije. Prve analize koje su glavne vladine institucije zadužene za zaštitu okoline u Lujzijani (EPA – Environmental Protection Agency i DEQ – Department of Environmental Quality) sprovele nedelju dana nakon poplave, pokazale su da u vodi nema hemikalija, ali da postoji povećani nivo ešerihije koli i sličnih fekalnih bakterija. Nekoliko dana kasnije, nađene su brojne hemikalije, ali je upadljivo bilo odsustvo benzena i sličnih jedinjenja prisutnih u nafti i benzinu, iako se nafta u vodi videla golim okom. Vidi Frickel S. 2006. www.understandingkatrina.ssrc.org, pristupljeno 14.08.2015.

društvenim posledicama. Ne dešavaju se u istorijskom, političkom, ekonomskom, socijalnom vakuumu. Zapravo, posledice takvih katastrofa odražavaju i pojačavaju efekte postojećih nejednakosti i često reljefno ističu značaj političkih institucija, ideologija i normi. Da je Katrina bila puki akcident koji se tiče geografije i ekologije, moglo se mirno sačekati razrešenje njenih posledica. Ali, ona je otkrila-izložila pogledu disparitete koji imaju duboke društvene, istorijske i institucionalne korene.

Institucionalni rasizam i „rat protiv gradova”

Istraživanja su, pored ostalog, pokazala i da su, kada je reč o vladinim naporima da se pomogne žrtvama Katrine, Amerikanci oštro podeljeni po rasnim linijama: mnogo više crnaca (85%) nego belaca (63%) smatra da Buš nije učinio sve što je bilo moguće da se brzo pritekne u pomoć. Još je veća razlika kod pitanja zašto je odgovor na katastrofu bio tako neadekvatan. Većina crnaca (66%), a značajno manji broj belaca (17%), smatra da bi odgovor države bio daleko brži i efikasniji „da su žrtve većinom bili belci”.²⁴ Ova razlika zapravo osvetljava način na koji rasa i rasizam strukturišu individualna iskustva u vezi s uraganom i vladinim odgovorom. Beli ispitanici su razumeli da je reč o tome da li je *otvoreni* rasizam vladu naveo da namerno ignoriše crnce u Nju Orleansu. Za crne ispitanike, naravno, pitanje je daleko šire i suptilnije, i uključuje razumevanje onoga što se naziva „institucionalnim rasizmom”. Otuda i ocena da su oni ostavljeni tamo delom zato što je njihova ekonomska i socijalna izolacija ograničila (suzila) njihovu sposobnost/mogućnost da pobegnu od uragana, kao što ograničava i njihove mogućnosti da pobegnu od siromaštva.

Drugim rečima, pokazalo se da postoji fundamentalni jaz između onih koji na rasizam gledaju kao na pitanje *individualne psihologije* i onih koji rasizam vide kao *društveni, strukturalni* fenomen. Tendencija da se rasizam izjednači s rasnim predrasudama, da se izjednači ili svede na prezir prema drugima na osnovu njihovih pretpostavljenih rasnih karakteristika, vodi poimanju da je rasizam nešto što postoji u *mišljenju rasista*, a ne realno, kao *socialcondition*, i sledstveno tome, zanemarivanju činjenice da se rasna diskriminacija ne dešava samo kroz namerne (iako možda nesvesne) interakcije između pojedinaca, nego i kao rezultat duboko ukorenjenih društvenih praksi i navika. Naime, istorijski obrasci rasno zasnovane ekskluzije ne nestaju uporedo sa smanjivanjem odavno ukorenjenih, teško promenljivih predrasuda. Ti obrasci (koji se odnose na to u kojoj četvrti ljudi žive, gde rade, koje škole pohađaju, kojim društvenim organizacijama pripadaju itd), nastali tokom stotina godina aktivne rasne mržnje,

²⁴ Strolovitch *et al.* 2006, www.understandingkatrina.ssrc.org, pristupljeno 17.03.2008.

pokazuju izvesnu žilavost a društvene i institucionalne strukture, u čijem korenu su često nekadašnje rasne predrasude, postaju nosioci rasističke prošlosti, iako možda ljudi koji ih danas čine nisu aktivni rasisti.²⁵ Suština rasizma danas, zapravo, i jeste u društvenoj i ekonomskoj ekskluziji²⁶ i on se može obnavljati i prostim odsustvom volje da se te rasno postavljene institucije i obrasci dovode u pitanje. Rezultat je i to što je za crnce disproportionalno prisustvo crnaca kao žrtava Katrine znak sistematskog ignorisanja njihove zajednice od strane vlade, dok je za belce rasna pripadnost u ovom slučaju manje-više nevažna.

No, da li bi zaista, da se tako mnogo belih ljudi borilo za život, i oni tako dugo bili ignorisani? Rasizam nesumnjivo objašnjava ponešto od onoga što se događalo. Čini se da su ostavljeni, prepušteni sami sebi, uvek oni koji su najdepriviraniji: nasleđe ropstva, ekskluzije, segregacije gura ljude koji imaju najmanje resursa u geografski i ekonomski ranjive prostore, a vlade pojačavaju tu ranjivost svojim načinom trošenja novca. U tom kontekstu, treba reći da je Bušovu politiku karakterisalo i jačanje duboko antiurbane političke kulture (koja takođe ima dugu predistoriju u SAD). Gotovo sve što je preduzimao bilo je usmereno na zadovoljavanje aspiracija i potreba (kao i podsticanje strahova) većma dobrostojećih, suburbanih i ruralnih republikanaca kao svog glavnog oslonca, i podstaknuto dubokim zazorom koji njegovi hrišćansko fundamentalistički sledbenici širom SAD imaju prema velikim američkim gradovima kao „leglu truleži, getoizacije, promiskuiteta, moralnog zagađenja i zavisnosti od socijalne pomoći”. Neki su to nazvali „revanšističkom urbanom politikom”, a neki čak „republikanskim ratom protiv gradova”. S jedne strane, Bušov program je nalagao potpuno ili delimično povlačenje federalne vlade iz svih politika koje se odnose na velike javne radove i programe socijalne pomoći (uključujući i finansijsku podršku velikim gradovima i njihovom stanovništvu – za obrazovanje,

²⁵ Šire o razlici između „starog” i „novog” rasizma i o institucionalnom rasizmu vid. Gidens 2003, pogl. 9.

²⁶ Kontinuirana ekskluzija crnaca iz nekih prestižnih društvenih organizacija, na primer country club-ova je arhetip te vrste rasizma. Barijera za ulazak crnaca nije aktivna zabrana za pridruživanje, već činjenica da članovi klubova poznaju veoma malo ili uopšte ne poznaju sebi slične ljude među crnim svetom izvan klubova. Dakle, ne radi se nužno o tome da je za njih neprihvatljiva ideja o druženju sa crncima (daleko raširenija među njihovim očevima i dedovima), nego o činjenici da se oni prosto sa njima ne susreću, ne poznaju. Članstvo u klubovima pritom umnožava šanse za zarađivanje nudeći više prilika za biznis (unutar uskog društvenog kruga) i olakšava reprodukciju društvene elite unutar tog uskog kruga, čime doprinosi i društvenoj reprodukciji dugotrajnog rasističkog obrasca, bez nužnog prisustva bilo kakvih aktivno rasističkih (diskriminatorских) ideja. Ta strukturalna isključenja su važna jer oblikuju ukupne životne šanse ljudi, naročito ekonomske pa, na kraju krajeva, i šanse da se čovek spase od smrtonosnog uragana.

izgradnju socijalnih stanova isl), kao i masovnu privatizaciju onoga što je ostalo od socijalnih, zdravstvenih i drugih javnih usluga (uz oslanjanje na milosrdnu akciju crkava i neprofitnih organizacija u pomoći siromašnima). Istovremeno, u drugim sferama, kao što je izgradnja širokog sistema „Homeland Security” usmerenog na borbu protiv terorizma (cyber, hemijskog, biološkog, nuklearnog), inače centralne tačke Bušovog „War on Terrorisme” diskursa²⁷, dolazi do ekspanzije državne intervencije. Milijarde dolara ulažu se u rastući kompleks zatvorsko-bezbednosno-vojne industrije i zajedno sa glavnim kompanijama u ovom biznisu i univerzitetima, gradi se i instalira veliki broj antiterorističkih sistema u i oko velikih gradova. Svi ovi programi i budžeti podvođeni su pod „urbana bezbednost”, premda su zapravo bili usmereni samo na vrlo lukrativni bezbednosni biznis koji se tiče visoko tehnološkog antiterorističkog nadzora i „urban combat” sisteme. Prozaičniji poslovi obezbeđivanja gradova od drugih, manje profitabilnih rizika, poput uragana, bili su u drugom planu. Čak i u događajima oko Katrine, vojni komandanti su govorili o potrebi započinjanja „urban combat” da bi se grad „povratio” iz ruku „buntovnika odgovornih za anarhiju i nasilje”. Ovakva politika direktno je doprinela uvećanju devastacije uzrokovane Katrinom. U tom smislu, Katrina je podsetila da postoje i drugi veliki rizici, osim al Kaide.²⁸

Ove fatalne kontradikcije vladajuće neokonzervativne politike i geopolitičke strategije uvele su, dakle, zemlju u mračni *circulusvicious*: najpre, fundamentalni geopolitički princip (koji je u osnovi rata protiv terora i invazije i okupacije Iraka i Avganistana), jeste nesmetani pristup i kontrola nad (sve manje izdašnim) svetskim rezervama nafte. „Energetska sigurnost” je zapravo značila nastavljajanje američke nadprosečne potrošnje svetskih rezervi nafte i gasa (oko četvrtine ukupnih resursa Zemlje). Ta strategija uporno opstaje uz sistematsko poricanje sada već ogromnog broja naučnih dokaza da je rastuća potrošnja fosilnih goriva glavni uzročnik globalnog zagrevanja, porasta nivoa mora, degradacije biodiverziteta i rastućeg „klimatskog haosa”, uključujući i pojačanje snage katastrofičkih oluja kao što je Katrina. Moćni mikrokosmos ovog začaranog kruga nalazimo u pričama onih koji su preživeli Katrinu: izolovani, nemoćni, napušteni, na poplavljenim ulicama grada, na nepodnošljivoj vrućini, pokušavali su da se rashlade u zatečenim automobilima sa klimom – i upaljenim motorom, naravno, dok je bilo benzina...

²⁷ O analizama „rata protiv terorizma” kao društvenog fenomena iz različitih teorijskih perspektiva vidi: Ricer 2009.

²⁸ Dok je u slučaju 11. 09, krivac bio konkretno personifikovan u liku Osame bin Laden, islamskog fundamentalizma, al Kaide, nekoga ko bi se mogao optužiti za Katrinu, nije bilo. Ona je zvanično predstavljana kao „božje delo”, a time i kao „neizbežna” iako je pucanje brane bilo plod neadekvatnog finansiranja, greške u građevinskim planovima i slabog održavanja.

Ukratko, kao i druge urbane katastrofe, Katrina je nepogrešivo „sljuštala” vidljivu površinu društva i razotkrila duboke, obično skrivene realnosti²⁹, pokazujući i da su američki gradovi zapravo pod opsadom – uhvaćeni u zamku između krajnje neprijateljske državne politike, koja teži da ih udalji od resursa, i rastuće pretnje klimatskih promena i globalnog zagrevanja koje vlast zanemaruje. Takođe, potencirala je i stavove nekih istraživača³⁰ o značaju pojmovnog (i kvalitativnog i kvantitativnog) razlikovanja nesreća, prirodnih i tehnoloških katastrofa, i rutinskih hitnih ili vanrednih situacija.³¹ No, ako uzmemo uragan Katrinu i njegov uticaj na južni Misisipi i Nju Orleans kao školski primer katastrofe, vidimo da razlikovanje između nesreće i katastrofe nije tek akademska vežba.

Umesto zaključka

Environmentalni geografi uglavnom su saglasni da ne postoje *prirodne* nesreće i/ili katastrofe. U svakoj fazi i aspektu uzroci prirodnih nepogoda, ranjivost, spremnost-pripremljenost, posledice, odgovor, rekonstrukcija-obnova, bilansi žrtava u manjoj ili većoj meri su društvenog karaktera. Katrina je ubedljiva potvrda tog aksioma.

Negiranje prirodnosti nepogoda, dakako, ne znači negiranje prirodnih procesa i događaja kakvi su zemljotresi, cunamiji, mećave, suše, uragani. Ali, čak i kod klimatskih događaja, prirodni uzroci nisu potpuno nezavisni od društvenih. U tom smislu, Katrina se može shvatiti i kao dokaz društveno indukovane klimatske promene: globalnog zagrevanja. Pretpostavljena „prirodnost”, pa time i „neizbežnost” nesreća ove vrste postaje zapravo ideološka kamuflaža za njihove društvene, podobne za prevenciju dimenzije, koja prikriva specifične društvene

²⁹ O razotkrivalačkoj moći akcidenata videti: Molotch H. and Lester M. 1975; Molotch H. and Lester M. 1974.

³⁰ Rodriguez H., Quarantelli E. L., Dynes R. (eds.) 2007; Perry R. & Quarantelli E.L. 2005.

³¹ Primera radi, u poređenju sa svakodnevnim *emergencies*, u nesrećama se organizacije moraju brzo povezati sa mnogo više različitih entiteta. Tako je, recimo, studija o velikom požaru u jednom kanadskom provincijskom gradu pokazala da je na licu mesta bilo 348 organizacija, među kojima 7 departmana lokalne-opštinske vlade, 10 regionalnih vladinih agencija, 25 entiteta provincijske vlade, 27 organizacija sa federalnog nivoa, 31 vatrogasna ekipa, 41 crkva, bolnica, škola, 8 dobrovoljnih udruženja, 52 organizacije iz privatnog sektora. S druge strane, za razliku od nesreća, čak i onih velikih, kakav je nesumnjivo bio zemljotres u Los Anđelesu 1994, kada se istog popodneva na konjskim trkama pojavilo 12.000 ljudi, posle katastrofa poput Katrine, sledi totalni prekid svih komunalnih funkcija. Videti: Scanlon 1991.

i ekonomske interese. To podrazumeva i nastanak novog tipa društvene nejednakosti – *ekološke nejednakosti*.³² Uz negiranje analitičke podele na prirodne i društvene nesreće ovaj pristup odbacuje neutralnost pojmova rase i klase u cilju preciznijeg saznanja o tome ko profitira a ko podnosi teret odluka o energetske i ekološkoj politici i tvrdi da klasna i rasna dimenzija žrtava (viktimizacije) po pravilu može da se predvidi.³³

Primera radi, posle zemljotresa u Gvatemali 1976, u kojem je poginulo 23.000 ljudi, a bez krova nad glavom ostalo milion i po stanovnika, velika međunarodna pomoć nije podeljena onima koji su najgore prošli, pa se o zemljotresu govorilo kao o „classquake”. Takođe, u naseljima oko Indijskog okeana razrušenim u vreme cunamija u decembru 2004. klasne i etničke pukotine starih društava proširile su se i produbile usled načina odgovora na katastrofu, a kasnija rekonstrukcija je onemogućila lokalne ribare da obnove svoja sela, planovima da se obala nameni prvenstveno za razvoj luksuznog turizma. Tamo su to nazvali „drugi cunami”. U Nju Orleansu se o Katrini odmah, a naročito u kontekstu obnove i rekonstrukcije, govorilo kao o „Uraganu Buš” – što je potvrdilo da se takve stvari ne dešavaju samo u Trećem svetu.³⁴

FEMA je, recimo, na udaljenim lokacijama, u dečjim skautskim kampovima i na slobodnim terenima izvan grada, za one koji nisu posedovali domove u koje bi se vratili, niti polise koje bi naplatili, organizovala „mobilne kuće”.³⁵ Biznismenima i kućevlasnicima je pak odmah posle dramatičnih događaja omogućeno da se u grad vrate kroz vojne kordone i ubrzo od osiguranja naplate milijarde

³² Na ovom tipu nejednakosti posebno insistiraju aktivisti sveameričkog Pokreta za ekološku pravdu (nastalog 1980-tih). Pojam ekološke (ne)pravde odnosi se ne samo na veću izloženost nekih delova populacije određenim rizicima, nego i na isključenost iz donošenja odluka koje se tiču ekoloških politika. Sam pojam *environmental justice* prvi put je upotrebljen u vezi sa događajima upravo u Lujzijani, gde se, u koridoru nazvanom „Cancer Alley”, između Nju Orleansa i Baton Ruža, tik uz brojna naselja uglavnom siromašnih Afroamerikanaca nalazi 125 naftnih i petrohemijskih postrojenja.

³³ Najbolje ga predstavlja rad E. Klinenberga o uticaju rase i klase na posledice „talasa vreline” u Čikagu 1995, kada je umrlo 700 ljudi, većinom siromašnih crnaca, zbog lošije građenih kuća, težeg pristupa zdravstvenoj pomoći, manje brige policije, vatrogasnih službi itd. Videti Tierney *et al.* 2001.

³⁴ Smith 2006. www.understandingkatrina.ssr.org, pristupljeno 14.08.2015.

³⁵ Neki su predviđali da se siromašni neće vratiti ako u mestima u koja su pobešli izgrade nove neformalne mreže, nađu posao, stan i ako im tamo bude ekonomski i socijalno bolje. Drugi su naglašavali „lokalnu orijentisanost” mnogih stanovnika Nju Orleansa, jake socijalne i rodbinske veze, malu rezidencijalnu mobilnost koja je grad karakterisala pre Katrine i vezanost za posebnu kulturu, kuhinju i životni stil. Bilo je, dakako i onih koji su isticali da obnova grada ne sme da se planira kao replika starog, već da treba stvoriti četvrti sa daleko većim društveno-ekonomskim diverzitetom i tako sprečiti ponovnu geografsku i socijalnu izolaciju (getoizaciju) siromašnih sugrađana.

dolara za obnovu svoje imovine na istom tom osetljivom području. Trebalo je zaista mnogo mašte da bi se poverovalo da će prvi cilj države ili biznismena u Nju Orleansu, uz federalno kreditiranje ultra tržišno orijentisane administracije, biti izgradnja socijalnih stanova za siromašne. Pitanje rekonstrukcije je prvenstveno političko pitanje i ista politička, ali i ekonomska logika koja je uzrokovala socijalnu destrukciju delovala je i u sanaciji njenih posledica. Tako su rekonstrukcijom, od vrha do dna, zapravo dominirali milionski ugovori s velikim privatnim kompanijama, a u javnosti se otvoreno izjavljivalo da ljudima koji nemaju „middle class skills” ne treba dozvoliti da se vrate u grad. Ako je tačno da „karakter” četvrti najviše zavisi od onih koji su se u njoj naselili, možda tu i ima neke istine. Ali ako sudbina četvrti, kako tvrde teorije urbane sociologije, zavisi isto toliko, ako ne i više, od toga kako se javni i privatni kapital tu investira (ili ne investira i povlači se), onda bi u centru pažnje morali biti motivi investitora, a ne okrivljavanje žrtava ove nesreće.

A Nju Orleans je, zahvaljući anticipiranoj rekonstrukciji, već treće nedelje nakon Katrine podsećao na investitorsku „zlatnu groznicu”. Eliminirajući konkurenciju davanjem no-bid ugovora istim kompanijama koje posluju u Iraku (Bechtel, Fluor Corp., Haliburton i druge), Bušova administracija uvela je krvoločnu kompeticiju među očajnim radnicima, suspendujući federalni zakon po kome sve kompanije s federalnim ugovorima moraju da isplaćuju barem prosečne lokalne nadnice. Oni izmešteni i izbegli³⁶, bez privatne svojine na čiju bi nadoknadu polagali pravo, suočili su se s niskim nadnicama, povećanim kirijama zbog stambene oskudice i rastućom stigmatizacijom (uporedo sa slabljenjem početnih simpatija). I dok je Buš govorio da će izvan Nju Orleansa nastati „that great city again”, bilo je jasno da nije mislio na socijalno stanovanje dobrog kvaliteta, jeftino i sigurno. Džentifikacija u još nevidenim razmerama već tada je izgledala daleko verovatnijom: posle „Bušovog uragana”, siromašni Afroamerikanci i ljudi iz radničke klase koji su izbegli iz grada neće biti dobrodošli u Nju Orleansu, a on će biti obnovljen kao grad-magnet za turiste, kao Diznjevski „Big Easy Ville” sa još više arhitektonske „autentičnosti”. Možda su u tom smislu i sirove brojke dovoljno rečite. Godine 2010. ukupan broj stanovnika administrativnog područja Nju Orleansa bio je 343.828, što je za 140.839 ili 29,06% manje nego 2000. godine. Broj onih koji se izjašnjavaju kao crnci ili Afroamerikanci smanjio se za 119.071 ili 36,5%, a broj onih koji se izjašnjavaju kao belci za 22.528 ljudi ili 16,5%.³⁷

³⁶ Kada je Buš izjavio da „izbegli iz grada nisu refugees, već Amerikanci”, bilo je to cinično uspostavljanje neke vrste respekta i superiornosti koji se uobičajeno ne daju izbeglicama. Izbeglice se zapravo vide kao niža socijalna kategorija od Amerikanaca. Videti: Smith2006.

³⁷ Izvor: www.us.census.gov/2010, pristupljeno 15.12.2016.

Ako pogledamo unazad možemo identifikovati gotovo sve individualne odluke koje su donete ili nisu donete a doprinele su da se uragan pretvori u socijalnu katastrofu. Ali šira slika nije prosta suma ovih „delova”. Nema sumnje da su dimenzije katastrofe u velikoj meri zavisile od delovanja lokalnih ili federalnih vlasti, ali i od funkcionisanja šireg kapitalističkog tržišta, posebno njegovih neoliberalnih obeležja. Odbijanje da se smanji globalno zagrevanje ukorenjeno je u globalnoj moći naftnih i energetskih kompanija koje strahuju za svoj profit, a koje su ujedno predstavljale društveno-klasne korene moći Bušove administracije. Nekompetentnost FEMA-e izraz je klasne učaurenosti, kamaraderije (burazerstva), nepotizma i privilegija, a ne bilo kakve brige o procedurama, pravilima, zakonima. Stanovnici Nju Orleansa nisu bili ranjivi zbog geografije, nego zbog dugoročnog klasno rasnog zanemarivanja, zbog siromaštva pojačanog demontiranjem države blagostanja od strane i demokratskih i republikanskih vlada. A rekonstrukcija grada će verovatno „kapitalizovati” i još produbiti razlike među njima.

Literatura

- Bek, Ulrich. 2011. *Svetsko rizično društvo*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Bytheway, Bill. 2006. “The Evacuation of Older People: The Case of Hurricane Katrina”. <http://understandingkatrina.ssrc.org/Bytheway/> (11.2.2017.)
- Dominguez, Virginia R. 2006. “Seeing and Not Seeing: Complicity in Surprise”. <http://understandingkatrina.ssrc.org/Dominguez/> (11.2.2017.)
- Filipović, Mirko. 2009. „Evolucija nasilja: pokušaj racionalizacije ideoloških diskursa”. U: *Istraživanja u specijalnoj pedagogiji*, ur. Zorica Matejić-Đuričić, 195–210. Beograd: FASPER
- Frickel, Scott. 2006. “Our toxic Gumbo: Recipe for a Politics of Environmental Knowledge”. www.understandingkatrina.ssrc.org/Frickel/ (11.2.2017.)
- Garfinkel, Harold. 1967. *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Garland, David. 2001. *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. New York: Oxford University Press.
- Gidens, Antoni. 1988. *Posledice modernosti*. Beograd: Filip Višnjić.
- Gidens, Antoni. 2003. *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Hurlbert, Jeanne S., Haines, Valerie A., Beggs, John J. 2000. „Core Networks and Tie Activation: What Kinds of Routine Networks Allocate Resources in Nonroutine Situations?” *American Sociological Review* 65: 598–618.
- Kaufman, Sarah. 2006. „The Criminalization of New Orleans in Katrina’s wake”. <http://understandingkatrina.ssrc.org/Kaufman/> (11.2.2017.)
- Massey, Douglas S 1999. „Why does immigration occur? A Theoretical Synthesis” u: C. Hirschman, P. Kasinitz, J. DeWind, eds. *The Handbook of International Migration: The American Experience*, New York: Russell Sage Foundation.
- Mucchielli, Laurent. 2008. *La frénésie sécuritaire: retour à l’ordre et nouveau contrôle social*. Paris: La Découverte.

- Molotch, Harvey and Marilyn Lester. 1975. „Accidental News: The Great Oil Spoil as Local Occurrence and National Event”. *American Journal of Sociology* 81: 235–260.
- . 1974. „News as Purposive Behavior: On the Strategic Use of Routine Events, Accidents, Scandals”. *American Sociological Review* 39: 101–112.
- Perrow, Charles. 2006. „Using Organizations: the Case of Fema”. <http://understandingkatrina.ssrc.org/Perrow/> (11.2.2017)
- Perry, Ronald and Enrico L. Quarantelli. 2005. *What Is a Disaster? New Answers to Old Questions*. Philadelphia: Xlibris Books.
- Ricer, Džordž. 2009. *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*. Beograd: Službeni glasnik.
- Rodriguez, Havidan and Russel Dynes. 2006. „Finding and Framing Katarina: The Social construction of Disaster”. http://understandingkatrina.ssrc.org/Dynes_Rodriguez/(11.2.2017.)
- Rodriguez, Havidan, Enrico L. Quarantelli and Russel Dynes(eds.) 2007. *Handbook of Disaster Research*. New York: Springer.
- Ryan, William. 1976. *Blaming the Victim*. New York: Vintage Publishers.
- Scanlon, Joseph. 1991. *Convergence Revisited: A New Perspective on a Little Studied Topic*. Ottawa: Carleton University.
- Smith, Neil. 2006. “There’s No Such Thing as a Natural The Disaster”. www.understandingkatrina.ssrc.org/Smith/ (11.2.2017.)
- Strolovitch, Dara, Dorrian Warren, and Paul Frymer. 2006. “Katrina’s Political Roots and divisions: Race, Class, and Federalism in American Politics”. www.understandingkatrina.ssrc.org/FrymerStrolovitchWarren/ (11.2.2017.)
- Tierney, Kathleen J., Michael K. Lindell and Ronald W. Perry (eds.) 2001. *Facing the Unexpected: Disaster Preparedness and Response in the United States*. Washington DC: Joseph Henry Press.
- Wilson, William J. 1987. *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass and Public Policy*. Chicago: University of Chicago Press. www.us.census.gov (17.03.2008 i 15.12.2016.)

Mirko Filipović

Faculty for Special Education and Rehabilitation,
University of Belgrade, Serbia

Sonja Žakula

Institute of Ethnography SASA, Belgrade, Serbia

Social patterns of natural disasters: The case of hurricane Katrina

Public perception and imagination tend to view natural disasters and catastrophes as phenomena that impact everyone equally. However, they do not occur in a historical, political, economic or social vacuum. Every phase and aspect of a disaster – its causes, vulnerability, preparedness, aftermath, response,

reconstruction, the scope of the disaster and the price paid in the end are, to a lesser or greater extent, socially conditioned. Natural disasters actually replicate and amplify existing social inequalities and their effects. Such was also the case with hurricane Katrina. Black people, the poor, the elderly... remained in sunken New Orleans because their economic and social exclusion diminished their possibility to escape the disaster (the same way it diminished their opportunity to escape poverty). Had Katrina been a mere accident of geography and ecology, it would have been possible to peacefully await the resolution of its aftermath. However, because the inequalities which Katrina made apparent have deep socio-historical roots, it was illusory to expect that they would be repaired by the public policies on offer. Because of this, Katrina remains a powerful reminder to those advocating for a more just and democratic society.

Key words: catastrophe, poverty, class, race, bureaucracy, crime, reconstruction, ecological inequality

Des modèles sociaux des catastrophes naturelles: le cas de Katrina

Dans l'opinion et l'imagination publique, les désastres et les catastrophes naturelles rendent tout le monde également malheureux. Cependant, elles ne se déroulent pas dans un vide historique, politique, économique et social. Dans chaque phase et sous chaque aspect – les causes, la vulnérabilité, la capacité à réagir, les conséquences, la réponse, la reconstruction, les contours du désastre et le prix payé, dans une plus petite ou grande mesure, sont conditionnés socialement. Les catastrophes naturelles, en réalité, reflètent et accentuent le caractère des inégalités existantes et leurs effets. Cela a également été le cas de l'ouragan Katrina. Les noirs, les pauvres, les vieux ... sont restés dans la Nouvelle Orléans inondée parce que leur exclusion économique et sociale les a entravés de fuir le désastre (comme, d'ailleurs de fuir la pauvreté). Si Katrina n'avait été qu'un pur accident tenant de la géographie et de l'écologie, on aurait pu calmement attendre l'aboutissement de ses conséquences. Mais, comme les inégalités qu'elle a rendues bien visibles ont des racines socio-historiques profondes, il était illusoire de s'attendre à ce que l'on puisse y remédier par des politiques publiques proposées. C'est pourquoi Katrina reste un fort memento pour ceux qui militent pour la construction d'une société juste et d'une pleine démocratie.

Mots clés: catastrophe, pauvreté, classe, race, bureaucratie, criminalité, reconstruction, inégalité écologique

Primljeno / Received: 16.01.2017.

Prihvaćeno / Accepted: 12.02.2017.